

2024 – 4

HOLLANDS Maandblad

Derko Laan

'Deze barbaar denkt zelfs geen kwast
meer nodig te hebben,' siste Adolf,
'wie denkt hij wel niet dat hij is?'

Shabnam Baqhiri

'Ik wil de nacht ingaan en je zeggen dat je fout zat.'

Martine Prange
over stilte en
de auditieve
democratie

HOLLANDS Maandblad

INHOUD NO. 4 – 2024

vijfenzestigste jaargang • nummer 917

april 2024

Opgericht in 1959 door K.L. Poll.

www.hollandsmaandblad.nl

Deze maand

Guus Luijters – Dodenstad

Martine Prange – En wie ben jij?

Shabnam Baqhiri – Gedichten

Arden Wezenberg – weimar days

Max Niematz – Voorbij

Derko Laan – Joe

Louise Glück – Gedichten

Koen Schouwenburg – De meesters van het alsof

Jan-Willem Dijk – Gedichten

Richard Nowak – An American in Warsaw

Job Degenaar – Gedichten

Tyche Tjebbes – de lengte van het lijnstuk

Arie van der Ent – (Niet) Vermoorde Dichters Almanak

Hannie Groen – vertalen

Willy Martin – Licht & donker

Tekeningen Berry de Haas

Auteurs in dit nummer

Colofon

Deze maand

Johannes van der Sluis

Père-Lachaise, tegen vijven. Bewolking; wat nog ontbreekt zijn schemering en maanlicht. De cursus Marokkaans-Arabisch begint om zes uur, dus even voortmaken. Marokkaans-Arabisch, omdat je nooit weet waar je naartoe moet vluchten nu *'the idiots are taking over'* (NOFX). Eerst Jim Morrison en Oscar Wilde – dat was me bekend – maar dan zie ik Apollinaire, Balzac, Proust, Éluard, De Nerval en mijn favoriete cineast, Georges Méliès (*Le voyage dans la Lune*, 1902). Fluks foto's van de plattegrond, nummers noteren, maar al zoekend constateer ik dat ik de namen bij de nummers even had moeten noteren. Voor de goede orde, Père-Lachaise heeft de grootte van een arrondissement, inclusief straatnamen. Tot overmaat van ramp staat er in mijn boekje soms in plaats van het graf het nummer van de zone, en sommige cijfers zijn op eens niet meer thuis te brengen. Kortom, weer een rommeltje. Ze liggen er morgen ook nog wel, maar dan staat er wat anders op het programma.

Enfin, Morrison blijkt opmerkelijk genoeg onvindbaar. Dan, aan de overkant tussen de graven, staat er godzijdank een stelletje op een dranghek geleund. Voilà. Veel rozen, tekeningen et cetera maar ook een bierblikje van 1664 – pas als er een bierblikje op je graf staat, dan stel je echt wat voor, zie ook Bohumil Hrabal (vorige maand 110!). Het is even lopen, maar dan is daar Wilde. Een vliegende sfinx; voor als u ideeën in die richting heeft, het is dus al gedaan. Proust lijkt onvindbaar, Apollinaire blijkt een speld in een hooiberg. Dan klinkt er opeens belgeschel, achter me een groepje handhavers. 17.15u sluitingstijd! Lawaaijige kraaien vliegen over. De schemering dreigt. Als een jonge hinde zet ik het op een lopen – niets tegen kerkhoven, integendeel, maar er overnachten gaat ver en wekt verdenkingen – tussendoor kijkend op mijn telefoon of niet minstens Balzac mee kan worden gepakt. Helaas. Bij mijn hotel

aangekomen, bijna donker, begint het te regenen. Soms verlies je, soms win je – c'est ça.

De volgende dag bij het luchtalarm zoekt niemand dekking. Vanaf de Bastille koers naar het laatste woonadres van de filosoof Walter Benjamin, voordat hij in 1940 op de vlucht voor de nazi's zelfmoord pleegde in Portbou; een dag later zou hij toestemming hebben gekregen om door te reizen. Benjamin muntte de term 'profane verlichting' naar aanleiding van de surrealisten, die ontdekten dat er in het verouderde, een verlaten treinstation, revolutionaire energie lag opgeslagen. En hij kroonde de *flaneur*, die ziet wat anders ongezien blijft, het 'afval' van de stad oppraapt – eveneens profane verlichting.

Aan de Quai d'Anjou stuit ik toevalligerwijs op het voormalige hotel waar Baudelaire een woning had op de bovenste verdieping. Een goudkleurige regenpijp met een groteske vis erin. Van de herfst 1843 tot de zomer van 1845. Dat hij een dichter was, wordt niet vermeld; je kunt alles van Frankrijk en de Fransen zeggen, maar cultuur spreekt hier nog voor zich, niet in de laatste plaats omdat er ook sprake is van cultuur. Aan de overkant van de Seine tenten onder de brug. Een paar hardlopers huppelen erlangs en even verderop rent een joelende schoolklas, achtervolgd door een leraar. Niemand hoeft hier te vluchten.

Deze maand: 4/5 mei. Wij snoepen altijd de helft van de volgende maand af. En daar is dus eveneens de moeder: voortbrenger van nieuw leven, 'tussen jouw twee benen geboren' (Tyche Tjebbes). Maar nu stilte; luisteren is het nieuwe spreken... – JvdS

lees het nieuwe nummer

Joe

Derko Laan

I

Op de dag dat Joe, de verstandelijk gehandicapte albino van Joodse afkomst, met een zigeunerkamp in het begin van de jaren veertig van Joegoslavië naar de Slowaakse Republiek trok, om zijn vader op te sporen – zijn moeder was immers overleden aan buiktyfus in een schuilkelder, en zijn vader had hem voor de geboorte verlaten – had hij nog geen enkele vrees voor het gevaar dat hem wellicht op straat kon overkomen. Joe, die eigenlijk Joseph heette, Joseph Allegro om volledig te zijn, had niet het vermogen om lang verdrietig te zijn om zijn moeder. Hij was zelfs nog nooit echt verdrietig geweest. Soms schrok hij ergens van, maar hij vergat telkens snel weer waarvan hij schrok. Geestelijk was hij zo'n acht jaar oud, terwijl hij lichamelijk al tweeëndertig was. Joe was vrolijk, altijd al geweest, en in goede vorm door zijn voortdurende beweging. Stilzitten deed Joe nauwelijks. Het enige waar hij bang voor was waren honden, vooral herdershonden, hij had er zelfs een gruwelijke hekel aan, maar voor de rest hield hij onvoorwaardelijk van Gods schepping. Vooral wanneer hij ergens de geluiden van muziek, vooral jazzmuziek, ontwaarde sprong hij als een kind zo blij in het rond. Hij kon het niet laten.

Het enige wat hij van zijn vader wist was een adres. Zijn moeder had eind jaren dertig nog briefwisselingen met hem gevoerd, ze waren van plan om hun relatie te hervatten, de tijden waren ongunstig voor alleenstaanden, om alsnog samen voor hun zoon te zorgen, en wel in het bosrijke gedeelte van Polen. Godzijdank werd dit plan gedwarsboomd, want in Polen was het echt verschrikkelijk, hadden ze gehoord, en wat een geluk hadden ze dat de briefwisseling ophield door toedoen van het vernielde postkantoor. Voordat de moeder stierf had ze een zigeunerkamp, dat van plan was om naar de Slo-

waakse Republiek te reizen, gevraagd of ze haar zoon mee wilden nemen, en dat mocht. Ze had beloofd dat hij achter in de wagen kon zitten en dat ze zijn vrolijkheid, die af en toe ongepast leek, mochten negeren. Als ze ervoor zorgden dat hij af en toe iets dronk en at, en hem bij het adres van zijn vader af zouden zetten, zou ze rust vinden. Ze gaf hun het adres mee en stierf twee dagen later aan die genadeloze tyfus.

In de wagen gaf Joe zijn ogen goed de kost aan het landschap dat ze achterlieten. Hij zat op de achterkant van de huifkar en keek naar het verleden terwijl hij naar de toekomst reed. Hij probeerde met z'n gezicht te draaien om zo min mogelijk in de zon te zitten. Zijn witte haren wapperden in de wind en hij snoof de geuren van het veld op, glimlachte om de opwindende rookkolommen die af en toe voorbijvlogen en de zalige rust van het ontbreken van geluiden; het was overal vrij stil, alsof alles zich op een onvoorstelbaar verre achtergrond begaf. Hij genoot zichtbaar. De mensen met wie hij reisde waren lieve zigeuners, en al viel hij op door zijn afwijkende uiterlijk, er waren geen problemen. Niemand zag hem, verscholen in de kar, en ze kwamen vooralsnog geen patrouilles tegen. Ze reisden licht, onopvallend en voornamelijk door dichtbegroeide bossen, bossen die ze doorkruisten alsof ze er stuk voor stuk geboren waren. Doordat ze allen zuinig konden zijn hadden ze weinig rantsoen nodig, en Joe verzon nooit uit zichzelf dat hij honger of dorst had. De familie bestond uit de vader, hij bestuurde de kar, de moeder, een dochter, een zoon en nog twee zoontjes in de vorm van een tweeling. Alle ooms en tantes die ze hadden waren omgekomen in het geboorteland tijdens de eerste bezettingen, ze hadden verder niemand.

Hun geboorteland was het huidige Servië. Hiervandaan moesten ze door huidig Bosnië, Kroatië, Slovenië en Oostenrijk om bij Slowakije aan te komen. Het avontuur startte in Slovenië, waar ze halverwege de eerste tegenslag ondervonden. Tot halverwege Slovenië was God met hen geweest.

Ze hielden links aan omdat links de bossen dikker waren, maar ooit moesten ze naar rechts, want Slowakije lag rechts. In Slovenië leek het nog alsof ze rechtstreeks Duitsland binnen reden, alsof een duistere magneet hen aantrok, maar het oosten van Slovenië bestond voornamelijk uit weilanden en maïsvelden, en het was daarmee simpelweg onmogelijk om er doorheen te reizen, ze durfden de gok niet te wagen in het open veld en de genadeloze zon. Het groene westen van Slovenië, waar de bergen van Oostenrijk uitmondde, vormde een relatief veilig gebied, want de Duitsers hadden een hekel aan de riviertjes, insecten en kronkelpaadjes.

De bergen werden groter en Joe en zijn nieuwe familie moesten de kar achterlaten om alleen met het paard verder te gaan. Joe liep vanaf dit punt zoveel mogelijk in de schaduw, de kleintjes zaten op het paard, de bepakking hing ernaast en ze stapten moedig door. Joe tilde indien nodig de tweeling over een rivier of een bospad waar zelfs het paard moeite mee had. In de verte drongen af en toe geluiden van gevaar tot hen door, en hier en daar kwamen ze langs verschraalde grond. Ze vonden platgebrande huizen en na verloop van tijd wisten ze allemaal hoe een levenloos lichaam eruitzag. Vader ving konijnen en soms zelfs iets groters, kapte hout, stookte vuur en moeder bereidde het eten en zorgde voor de kinderen. Joe speelde ondertussen. Hij kon helpen om een dier te vangen, hij was onverwacht sterk, sterk genoeg om een hert te wurgen, maar niet voorzichtig genoeg, dacht vader, dus vader vroeg hem nooit mee.

In de nacht ontdekten ze dat Joe een uitstekend wachter bleek. Vader stond vaak 's nachts op de uitkijk, bewapend met zijn dolk en jachtgeweer, en Joe kwam hem steeds vaker gezelschap houden. Hij had weinig slaap nodig en werd rustig van de sterrennachten en het stille bosleven. Niets ontging hem. Vader had moeite wakker te blijven, maar Joe leek geen moment te verzwakken. Vader durfde nog niet naast zijn vrouw te

slapen, maar deed wel af en toe een oogje dicht, en vertrouwde steeds meer op Joe. In een man-op-man gevecht zou vader meer kans maken, hij was een ervaren vechter, maar Joe zou een Duitser kunnen fijnknijpen als hij maar begreep dat dat de bedoeling was.

Wanneer het kampvuurtje bijna doofde, lag de rest te slapen en keek vader naar Joe. Op die momenten leek Joe net een prehistorisch fabeldier, zijn witte huid flakkerend door het vuur, zijn lichaamsbouw indrukwekkend, zijn witte haren langs zijn nek, zijn neus als van een adelaar, en als Joe zo stil zat leek hij niet acht of tweeëndertig, maar onsterfelijk.

Zijn moeder had jaren geleden opgemerkt, vlak na het einde van de Eerste Wereldoorlog, toen Joe's lichaam zich begon te ontwikkelen, dat zijn voorkeur uitging naar jongetjes in plaats van meisjes. Tijdens het spelen zorgde dit voor ongemakkelijke situaties, en Joe's moeder moest de regels voor Joe vaak herhalen. Joe luisterde altijd gehoorzaam, niets wetend over 'voorkeur', maar bleef naar jongetjes kijken, en ze soms ook aanraken. Ze had het de zigeunerfamilie niet verteld, ze wisten van niets, en ze lieten Joe rustig met hun jongens spelen. Er was niets mis mee. Waar ze dachten dat het een zware last zou zijn om Joe mee te nemen (ze stemden in vanuit een achteraf onvoorstelbare vriendenliefde), waren ze nu dankbaar voor Joe's gezelschap. Ze wisten dat ze bij een aanhouding van een patrouille naar een ver en vreselijk kamp moesten, met of zonder Joe, die volgens het nazistisch regime wel zeven doden moest sterven; gillend gek zullen ze worden van zoveel rareiteiten en afwijkingen in één entiteit. Maar Joe had geen idee van kampen, laat staan vernietigingsovens, en stierf geen enkele dood.

Na een dagenlange reis sloegen ze kamp op bij *Bohinjsko Jezero*, een groot meer met een klein dorpje, omgeven door bergen en bossen in het hart van groen Slovenië. Ze liepen door het bos en keken uit over het heldere water, er had hier nog nooit een motorboot gevaren, en Joe keek zijn ogen uit.

De dochter was stil en hielp moeder met de zorg, de oudste zoon was een intellectueel, ook tijdens de reis, en de tweeling was simpelweg jong en kreeg niet veel mee van hun omgeving. Joe speelde het meest met de tweeling, de twee jongens die telkens om hem heen hingen, en soms lachte Joe hard naar de intellectueel, omdat de intellectueel altijd zo moeilijk keek, en de intellectueel wist als enige niet hoe hij op de gehandicapte albino moest reageren. Hij had geen antisemitische of homofobe gevoelens, maar kon simpelweg niet omgaan met iemand die zo weinig verstand bezat. Joe kreeg er niets van mee en omhelsde hem wanneer hij daar zin in had. Moeder kon erom lachen. Joe gaf niets om de dochter, en ook al had ze graag voor hem willen zorgen, hij had er geen behoefte aan.

Op het moment dat het rantsoen opraakte (er was voldoende water in de bergstreken en bij het meer, maar het leek wel alsof ook alle dieren waren gedeporteerd) vroeg vader Joe toch mee op jacht. Wellicht dat het iets zou opleveren.

Vader zette de vallen waar het hem handig leek en hield halt bij een plek waar hij uitzicht had op een open stuk in het bos. Hij maande Joe stil te zijn, en Joe begreep de boodschap, hij werd stil. Het was bijna donker, hij was gewend stil te worden. Joe dacht dat ze hier de wacht moesten houden, dus toen er na een uur een hert voorbij kwam (ze bestonden dus toch nog), wilde Joe alarm slaan. Vader merkte Joe's zenuwachtige gebaren op voordat het hert dat deed (de wind stond gunstig, het hert rook hen nog niet), en maande hem weer stil te zijn. Joe keek de vader verbluft aan, en terwijl vader zijn speer tevoorschijn haalde begreep Joe er niets van. Vader liet het hert naderen, maar het hert had toch iets gemerkt en hief het hoofd, vader stond op en het hert sprong weg, maar vader raakte het hert nog vol in de flank, de speer door zijn buik. Joe gilte het uit ('Dier dood! Vader nee! Vader dieren dood!') Joe rende schreeuwend weg en vader volgde, want Joe mocht hun positie niet verraden. Hij omarmde de grote Jood maar kreeg hem niet stil en gebarde moeder vanuit de verte dat ze moest komen; moeder had ze al

gehoord. Joe begon te huilen en moeder nam hem in haar armen. De dochter wilde van dienst zijn, maar kwam niet tussen hen in, vader liep terug naar hert, haalde de speer eruit en sleepte het zware beest een paar meter, hij had eigenlijk Joe nodig om het verder te slepen. Bovendien was het dier nog niet dood en hij twijfelde of het beter was om hem te doden nu Joe het niet zag.

Ze stelden een verdekt kamp op en Joe besloot nooit meer met vader te jagen en nooit meer iets te eten waar vader mee thuis kwam. Vader maakte de dieren stuk!

3

Dat Joe plots vegetariër werd, was een groot probleem. Naast het vlees en een paar verlepte bosvruchten was er niets. Brood en groente hadden ze al tijden niet meer gezien. Het hert was veel te groot voor het gezin en hoe gulzig ze ook aten, ze moesten een groot deel achterlaten, ze konden geen grote hompen vlees meezeulen, hun paard wilde geen kadaver op zijn rug dragen. Elke dag zouden ze een dier moeten doden, en ze moesten een oplossing vinden om Joe daarmee te voeden.

Ze hoopten dat Joe de volgende dag alles was vergeten, maar ditmaal bleek het tegenoverstelde. Joe was, met zijn bijzondere hoofd, op zijn manier, gaan nadenken. Hij wilde niet alleen geen vlees meer, hij weigerde alles dat uit het bos kwam. Ook hoefde hij geen water meer. Alles moest blijven zoals het was, Joe had niets nodig. Voor het eerst sinds de oorlog leek Joe een grotere zorg voor de familie dan de Duitsers.

Ze hadden overigens het onwaarschijnlijke geluk dat ze nergens Duitsers tegenkwamen, slechts de sporen van Duitsers. Uiteengescheurde families, platgebrande dorpen, opgehangen verraders, overal spookachtige ellende. Joe had er geen oog voor, en ze vermoedden dat hij naast alles ook nog kleurenblind was, want Joe gedroeg zich alsof de lucht nog blauw was en het gras nog groen en de mensen nog gezond.

De intellectuele zoon was gefascineerd door Joe's plotselinge vegetarisme. Hij had gedacht dat Joe het niet lang zou volhouden, maar hij hield vol. Vader en dochter gaven het gesprek na een paar dagen op, en ten slotte ging moeder met hem praten. Ze wilde niet vertellen wat ze gezegd had, ze glimlachte bescheiden, maar die avond at Joe gewoon weer mee.

Ze kwamen op een punt dat ze geen andere mogelijkheid zagen, ze moesten helemaal naar Salzburg reizen om vanaf daar de trein naar de Slowaakse Republiek te nemen, via Wenen naar Bratislava en verder. Het was gevaarlijk, omdat ze dan dicht bij Duitsland kwamen, maar Duitsland was overal en het was de enige manier waarop ze zo lang mogelijk in de bossen en de bergen konden reizen. In de trein zou Joe misschien opvallen; de trein was niet de veiligste manier om te reizen voor een zigeunerfamilie met een Joodse albino.

De reis liep nog steeds wonderbaarlijk voorspoedig en Joe hielp weer met jagen en ving dieren met zijn blote handen en lachte terwijl hij ze stuk maakte en bracht ze vrolijk naar de familie. Hij vond het ook leuk om het vuur te mogen maken en de ingewanden uit het dier te trekken. De familie hoefde steeds minder te doen, vader en moeder hadden zelfs tijd over om met de kindertweeling te spelen, die de aandacht konden gebruiken. De intellectueel schreef bij dag- en vuurlicht in zijn al overvolle notitieboekje, de dochter zwom in elk meer dat ze tegenkwam, al had moeder haar verboden zo onvoorzichtig te zijn, maar het was alsof engelen het gevaar op afstand hielden. Ze zagen zelfs nauwelijks burgers of andere vluchtenden. Ja, hier en daar in de verte, tekenen van leven, van angst, soortgelijke situaties als die van hen, alleen dan zonder albino's. Het leek alsof de wereld vergaan was maar er nog geluiden waren, en sommige liken die ze troffen waren nog vers, maar zelf leken ze onzichtbare toeschouwers te zijn. Moeder dacht terug aan hun oorspronkelijke zigeunerkamp, een kamp van zeventig man met dagelijkse bijeenkomsten en vele feestjes. Dat was voorbij. Ze speelden zelfs geen muziek meer, al droeg de dochter haar viool nog een lange tijd mee,

tot ie in het vuur ging. De intellectueel speelde af en toe op zijn mondharmonica, en de tweeling trommelde op elkaar, maar sinds een tijdje maakten ze geen muziek meer.

Pas in het *Wenger Wald* ging het mis. Het was niet ver meer naar Salzburg, maar helaas, een leger aan ss'ers, daar waren ze dan, strak van de amfetaminetabletten, gewapend met tanks en vlammenwerpers. Vanaf hoger kwamen ze plots in zicht, nog geen zeshonderd meter verderop, en ze waren ook te horen, want ze zongen in volle borst om elkaar wakker te houden en het eeuwige rijk te vieren. Vader en moeder schrokken, het gevaar ineens zo dichtbij, en de tweeling en Joe waren zich nog van geen gevaar bewust, maar moeder slaakte een kreet, en vader stond verstijfd, sturende naar het naderende onheil. Het was het paard dat hen verried. Het dier steigerde en hinnikte, waarschijnlijk rook hij het gevaar, en ondanks het Duitse gezang en de rijdende tanks hoorden de Duitsers het gehinnik. Vader liet het paard los en het paard schoot ervandoor. De tweeling die erop zat, viel eraf, eentje in het gras en de ander met zijn hoofdje op een steen. Paniek. Joe bleef staan, alle prikkels sloegen hem lam, dit had hij nog nooit gezien, en moeder rende naar het jongetje, dat op de steen viel, en vader hielp het in het gras liggende kind weer overeind, wreef over diens knie, en keek toen naar het kindje dat met zijn hoofd op de steen viel, dat gilte als een gemartelde, wat niet meehielp, want de Duitsers kwamen hun kant op.

Moeder stelpde de wond, bloed was overal, en vader hield zijn hand voor de mond van het kind. De zus klampte zich aan moeder vast, samen zaten ze over het kind gebogen, en de intellectueel keek om zich heen, zoekend naar een uitweg. Maar de Duitsers waren inmiddels nog geen tweehonderd meter van hen vandaan, vluchten had geen zin meer, ze moesten zich overgeven. Er klonk een knal, een ss'er had hun paard in de heup geschoten, en even later klonk er nog één, het paard was dood. Joe schrok en rende weg. De intellectueel zag nog hoe zijn witte huid en witte haar door de bomen schoot vóór Joe uit het zicht verdween. Het kind stopte met huilen, maar toen de ouders omhoog keken

stonden de Duitsers voor hun neus. De ss'ers, strak in vorm, keurig in oorlogspak, grijnsden om hun fijne vondst. Vader en moeder tilden allebei een kind op. Vader hield zijn hand niet langer op het kindermondje, moeder bleef de wond deppen.

De Duitsers vroegen lachend (in het Duits) of de familie soms op vakantie was. De familie zei niets terug. Ze vroegen of er nog meer van hun soort hier rondliep. De intellectueel kon Duits, hij had Kafka, Dostojevski en Nietzsche in het Duits gelezen, en antwoordde dat er verder niemand was. Hij had kunnen zeggen dat er nog een Joodse albino rondliep, maar ach.

De leider van de ss'ers, gehuld in een mooie lange jas, liep naar de ouders en aaide het jongetje zonder bloed over het hoofd. Hij keek de vader aan, maar de vader keek naar de grond. De *Sturmbannführer* tilde met zijn wijsvinger het hoofd van vaders zigeunerhoofd op, pakte zijn pistool en schoot hem door het voorhoofd. Vader zakte door zijn knieën en moeder gilte en viel op de grond naast hem neer en samen met de kinderen waren ze een zielig hoopje lichaam. De Duitsers barstten in lachen uit. Moeder kreeg een kogel in haar achterhoofd en het gezonde kind werd aan iemand in een jeep gegeven, samen met de dochter. Ze sloeg en beet, maar de mannen pakten haar stevig beet en bonden haar vast. De intellectueel stond erbij alsof hij al dood was; er waren altijd duizenden gedachten, maar zijn hoofd faalde nu, juist nu het erop aankwam, hij kon zich niet tegen het kwaad verzetten, noch iets goeds doen – het was te groot, hij kon zich slechts overgeven. Hij liet zich als een zak aardappelen oppakken en werd op een opengeslagen zeil een konvooiwagen ingegooid. Het kind met de wond, dat zich al niet meer bewoog, lieten ze achter.

Joe stond ondertussen met zijn enkels in de *Weissenbach*, zonder te weten dat het zo heette, en wist zich geen raad in z'n eentje, voor het eerst zonder familie, met slechts een dood paard en een halfdood kind verderop, en hij wilde niet meer, hij wilde weg, stoppen, ophouden, en hij sloot zijn ogen. Hij hield zijn ogen zeker een minuut stijf op elkaar en

concentreerde zich op het water, dat tegen zijn enkels en in zijn schoenen liep. Het water was koud en prettig. Na de minuut opende hij weer zijn rode ogen, het verse licht deed hem duizelen. Hij merkte dat hij in de zon stond, werd zwak, en even dacht hij dat hij moest huilen, maar ontdekte bijzonder genoeg dat hij honger had. Hij stak de rivier over waar het kon en liep verder in de richting die hem het beste leek, zonder er al te lang over na te denken.

4

Grote bergen omringd door groene velden, Joe volgde de dunner wordende rijen met bomen en besloot verderop in het gras te liggen. Na een dutje stond hij op, ving een vogeltje, doodde het, wist er geen raad mee en sliep tot de volgende dag.

Hij werd vroeg wakker, stond op en begon te lopen. Het leek alsof hij de familie was vergeten, de dag scheen hem toe als de eerste van zijn leven. De wandeling deed hem goed en de schaduw was prettig, het werd herfst. Hij liep naar een hoger gelegen heuvel en hoorde geblaf. Een herdershond rende op hem af en sprong grommend tegen hem aan, ze sloegen samen tegen de grond. Joe schrok zich wezenloos, wat haatte hij deze beesten, en waar kwam deze plots vandaan, hij wilde de hond doodknippen, en vlak voor hij zijn handen om de kwijlende bek kon drukken kwam het baasje aangesneld.

In Oostenrijks kostuum inclusief hoog opgetrokken sokken en voorzien van een strak geknipt kapsel, was hij daar. Hij floot hijgerig de hond terug en liep op de liggende Joe af. De *Führer* zag de albino en had medelijden, hij lag daar zo zielig op de grond, zijn rode ogen vol tranen, en hij hielp hem overeind. 'Hij moet je geroken hebben,' zei hij in zijn zachtste Duits, 'hier komen verder niet zoveel mensen. Vooral niet excentrieke figuren zoals u.'

Joe verstond er niets van.

'Komt u met me mee,' en Hitler maakte een uitnodigend gebaar.

Ze liepen samen naar Hitlers woonhuis, de Berghof op de Obersalzberg, en Hitler lijnde zijn hond aan. Joe durfde de hond niet aan te kijken. Op het pad om de hoek stond een schilderezel.

Joe volgde de Führer naar binnen. Binnen was alles van hout met aan de wanden veel kunstwerken, variërend van Rembrandt tot Rubens, maar ook eigen werk, portretten van zijn herdershond. Joe zag de platenpeler in de hoek en wilde dolgraag weer jazz horen, maar wist niet of Wagner (hij kon met moeite kleine woorden lezen) wel jazz maakte. Hitler pakte een glas water voor zijn gast en liet zijn halfzuster een stevige boterham brengen. Joe glunderde, verrukt over deze boterham, en at gulzig. Hitler en de halfzuster glimlachten.

‘Ik ga weer verder,’ sprak Hitler, op weg naar zijn schildereseel, ‘laat jij de jongeman straks weer verder?’

De halfzuster knikte.

Joe pakte nog meer brood van het aanrecht en schonk zichzelf nogmaals in en de halfzuster vond hem overduidelijk eng en bespottelijk, goor en afzichtelijk, wanstaltig afschuwelijk en onverdraaglijk lelijk, en deed een stap achteruit en wuifde hem na zijn laatste hap weer weg, een gebaar waarmee ze ook een onaangename geur zou wegwapperen. Joe keek haar aan, het niet begrijpend, hij wist niet wat ze wilde, maar maakte zich er verder niet druk om en liep naar buiten om te kijken wat de vriendelijke man aan het doen was.

Joe ging achter hem staan en keek met hem mee terwijl de schilder de kwast enigszins zenuwachtig maar beheerst over het linnen streek, het groen zacht tegen het blauw afzette, het landschap precies zo makend zoals Joe het ook zag. Joe was verblijd, want er was verder niemand die op precies dezelfde manier naar de wereld keek als hij.

Hitler voelde de euforie bij de vreemde wandelaar en keek grijzend over zijn schouder. Joe stond met zijn mond open te kijken en balde zijn vuisten van geluk en deed een dansje, dat hij anders alleen deed door opzweepende jazz, en Hitler dacht: godzijdank, eindelijk, zie je nou wel, ik heb iets fantastisch gemaakt, iets bovenmenselijks.

Hitler legde zijn hand op Joe's schouders (een schone hand, hij werkte zeer netjes), en vroeg hem wat er zo geweldig was. Joe keek hem stomverbaasd aan, en Hitler begreep dat Joe het Duits niet beheerste. Hij was een buitenlander, maar waardering is waardering.

5

Hoe konden ze elkaars enthousiasme delen? Hitler had een antwoord – zoals altijd. Hij hief zijn vinger in de lucht en liep naar binnen. Hij kwam terug en tilde een ander schildersezal en een onbevekt canvas. Ja, dat wilde Joe wel, hij mocht ook iets maken, hij mocht ook met verf!

Joe gebruikte kwasten van Hitler, ze roerden in hetzelfde potje, en een heerlijke schaduw rustte over hen. De Führer zag hoe Joe verf op een van zijn kwasten splot, als op een tandenborstel, en hielp hem een palet te maken. Hij rangeerde het palet van licht naar donker, van koud naar warm, met wit en blauw voorop, om een mooie lucht te maken.

De halfzuster keek met achterdocht naar de twee schilderende mannen, het was wat haar betrof géén gezicht, de kleine man naast de albino, en ze begreep niet waarom ze zo gelukkig waren, waarom haar Adolf zo vreemd deed met een vreemdeling.

De Führer maakte een gebaar naar Joe dat hij kon beginnen. Hij keek toe hoe Joe de haren van de kwast door de verf haalde en in één beweging naar het doek bracht. Een strek groen belandde op het wit, de verf was dik en krulde op aan weerskanten van de kwast, Joe voelde iets in zijn lichaam wat voorheen alleen muziek met hem deed. Hitler schrok van Joe's gulzigheid, glimlachte voorzichtig en zette zich weer aan zijn eigen werk. Zelf was hij bezig een kronkelriviertje zo geloofwaardig mogelijk neer te zetten en worstelde met het perspectief van een blokhut. Zijn compositie was weloverwogen, de vlakverdeling min of meer in evenwicht, de kijkrichtingen zeer aangenaam. De toets was nauwelijks zichtbaar, alsof hij met grote zorgvuldigheid de vallei egaal en plat op zijn doek moest aanbrengen, omdat anders alles in zou stor-

ten. Ja, zijn doek sprak rust uit, vrede zelfs, een tikkeltje liefde. Hij hoefde er nog maar weinig aan te doen, ging nu alleen nog even op in de details, waar hij voldoening uithaalde, en pas na tien minuten staren in zijn werk zag hij in zijn ooghoeken wat Joe aan het uitspoken was.

Joe's doek was een slagveld. Het deed Hitler denken aan de loopgravenoorlog van vroeger – een ander leven. Joe zag geen zak van de vallei, het licht prikkelde zijn ogen, en zijn hand-oogcoördinatie was een ramp, hij had groen gesmeerd waar lucht hoorde, hij had wolken geschilderd die niet bestonden, hij had de berg een oog gegeven, al kon het van alles zijn, het doek schreeuwde, donkerblauwe en donkerbruine lijnen maakten het tot een troep, het landschap was een skelet, de vrede die in de lucht hing was een catastrofe geworden. Maar Joe had plezier, Joe schilderde met oneindig veel plezier.

Hitler was furieus. Hoe durfde deze voorbijganger zijn linnen te besmeuren met ontaarde kunst! Vuige rotzooi, vlak naast zijn eigen meesterwerk; duister waar reinheid hoorde! Hij begon te stampvoeten in het gras; Joe, zich van niets ontaards bewust, schrok, vlug smeerde hij met de rug van zijn hand over het doek, de grootste verfvlekken veegde hij uit op de plekken waar nog wit te zien was, in de hoop het goed te maken, maar het werd alleen maar erger. 'Deze barbaar denkt zelfs geen kwast meer nodig te hebben,' sliste Adolf, 'wie denkt hij wel niet dat hij is?' en zijn vingers verkrampten, maar vóór hij over wilde gaan op een gepaste straf zag hij een traan over Joe's wang biggelen. Joe kon niet tegen conflict, veegde driftig over zijn doek en wilde het werk het liefst met lijst en al kapot maken, in elkaar drukken, uit elkaar scheuren. Adolf kreeg medelijden met hem en legde een gestrekte hand op zijn schouder om hem te troosten.

De Duitse herder kwam ondertussen dichterbij – hij zat aan een touw, maar had speling – en Adolf aaide hem. Hij wilde dat Joe de hond ook zou aaien, maar Joe durfde niet, een rilling rolde over zijn witte huid. Joe's hoofd was leeg, hij dacht niet aan de halfdode en deels weggevoerde zigeunerfamilie, hij dacht niet aan zijn vader in de Slowaakse

Republiek – wist hij veel, hij had geen herinneringen aan zijn vader, hij wist niet dat zijn vader hem niet wilde omdat hij zo bespottelijk was, dat vader bang voor de duivel was geworden door zo'n demonenkind – nee, Joe dacht niets. Zijn hoofd was om de zoveel dagen telkens weer een onbeschreven blad.

Hitler zag dat Joe de hond niet wilde aaien en niet meer op zijn doek was geconcentreerd. Hij vroeg zich af wat er met deze witte man aan de hand was. Wat wás dit voor man? Nog nooit had hij zo'n exemplaar gezien, hij kon 'm moeilijk plaatsen, zijn afkomst een raadsel. Kon hij maar met hem communiceren! Maar hij voelde liefde voor Joe, gebaarde naar hem dat ze een stukje moesten wandelen en Joe volgde.

Tijdens de wandeling had Hitler niet door dat onze gehandicapte held zich ook aangetrokken voelde tot de Duitse, charismatische, gepassioneerde man. Iets in dit goed verzorgde mens deed iets met hem. Hij wilde hem niet aanraken, de affectie was niet lichamelijk, maar hij voelde zich simpelweg veilig bij hem. Als een trotse vaderfiguur stapte Adolf vrolijk voort over de bospaadjes, op zijn beurt niet volledig beseffend hoe erg de wereld in de fik stond, in feite net zo in zichzelf gekeerd als de verloren albinozoon.

Langzaam viel de schemering in het avondland en trokken ze terug naar de Berghof voor een traditioneel bereide zuurkoolstampot.

Aan tafel dacht Joe op zijn manier aan een schilderij, één van de weinige die hij eerder had gezien, hij wist niet meer waar, ook niet dat het 'De aardappeleters' heette, maar het tafereel in het Berghof had er iets van weg, vond hij. De halfzuster schepte hem met tegenzin een tweede portie op. Hitler brak zijn hoofd nog steeds over zijn gast Joe: wat moest hij met hem? Hij kon hem laten logeren, maar dan? Wat zou er de volgende dag gebeuren? En wat als Hitler weer naar Berlijn moest, naar zijn bunker, om de wereld te zuiveren – wat dan?

Joe lag op de bank terwijl zijn gastheer met zijn halfzuster in bed lag en deze vrouw probeerde hem te overtuigen dat Joe naar een kamp moest, want zij had wél gezien wat er allemaal aan hem mankeerde. De Führer was ook maar een mens, dat gaf niets, maar hij kon niet plots erbarmelijk worden aangaande zo'n verderfelijke schepsel. Hitler wilde kwaad worden, maar voelde haar hand op zijn borst, bedaarde, waarna ze in slaap vielen.

Joe was nog wakker. De hond lag iets verderop en snoof onrustig. Waarom kon dat beest niet rustig slapen als een normaal dier? Nog een uur ging voorbij en Joe werd krankzinnig. Vóór de hond het doorhad – normaal rook hij een Jood op afstand – voelde hij twee witte handen om zijn hondenkeel. Joe kneep hem langzaam maar vakkundig dood. Een kort gejack ontsnapte nog aan zijn bek, maar de rest van het huis sliep erdoorheen, en even daarna kon ook Joe eindelijk slapen.

De volgende ochtend kwam de gastheer volledig aangekleed en opgemaakt de trap af en zette nog vóór het ontbijt Wagner op. Hij hield zijn ogen een paar tellen dicht, knikte vriendelijk naar Joe, liep naar zijn hond om het te aaien, zoals hij elke ochtend deed, om ditmaal te ontdekken dat het hondenlijf koud en hard was geworden.

lees het nieuwe nummer

De Parabel van het Beest

Louise Glück

De kat draait rondjes in de keuken
in zijn muil de dode vogel,
zijn nieuw bezit.

Iemand moet eens met de kat
over ethiek gaan praten, nu hij
de levenloze vogel inspecteert:

in dit huis
ervaren wij wat iemand wil
niet op die manier.

Zeg dat aan het dier,
dat reeds zijn tanden heeft gezet
diep in het vlees van een ander dier.

De Parabel van het Geschenk

Mijn vriendin schonk mij
een fuchsiant, verwachtte
veel van mij, in de kou van april
in te zien hem niet te laten
overnachten buiten, donker-
roze in zijn plastic
mandje – Ik heb
mijn geschenk stukgemaakt, bloemen bloot-
gesteld in een hoop blaren,
de plant verward
met iets uit de natuur met
zijn vele stengels: wat
moet ik nu met jou,
voorheen levend ding
dat de nacht tevoren nog
leek op mijn vriendin, een weelde
aan blaren net als haar donzig haar
hoewel de blaren een beetje
rossig waren: ik zie hoe zij
de stenen trap naar boven komt in de voorjaarsschemer
in haar handen het trillende
geschenk, met
Erik en Daphne vlak
achter haar, ieder
een handdoek dragend vol blaren sla;
zoveel, zoveel om te vieren
deze avond, alsof ze zei
hier is de wereld, dit moet
volstaan om je gelukkig te maken.

Vertaling uit het Engels: Willy Martin

lees het nieuwe nummer

De meesters van het alsof

Over Wessel te Gussinklo, Chandler Bing en Ischa Meijer

Koen Schouwenburg

Het is een smerige herfstavond; donker, regenachtig en winderig. We hebben net gegeten. Lieke is nog geen halve minuut geleden de deur uitgegaan voor een yogales als ze belt. Vast iets vergeten. Waarschijnlijk haar fietssleutels.

‘Ja.’

‘Wessel te Gussinklo is overleden.’

‘Nee.’

‘Ja, gecondoleerd.’

‘Dank je.’

Dit is wel het jaar dat veel van mijn literaire helden hemelen. Eerst Martin Amis en Cormac McCarthy in de lente, daarna Milan Kundera in de zomer en nu dus Te Gussinklo. De laatste drie waren wel echt oud, maar Amis, drieënzeventig jaar, dat is nog best jong. Toch is het een prestatie als je bedenkt hoeveel sigaretten hij in zijn leven heeft weg-gewerkt. Ook Te Gussinklo was zo’n stevige roker. Op de auteursfoto van Keke Keukelaar, die op veel van zijn boeken prijkt, staat de schrijver met een hoogmoedige blik en een sigaret nonchalant tussen wijs- en middelvinger. Veel zakgeld spendeerde Te Gussinklo aan tabak, vertelt hij in het autobiografische *Aangerakt door goden*.

In dat boek karakteriseert hij zijn jongere zelf als een ‘bluffer’, een ‘snoever’. En een paar bladzijden daarvoor: ‘Een schurkje was ik. Een boefje.’ Vaak denk ik aan wat een vriend mij eens schreef over Te Gussinklo: ‘Als hij geen schrijver was geworden, was hij waarschijnlijk terrorist geworden.’ Ik kon het niet bewijzen, maar er school volgens mij wel wat waarheid in deze, overigens ironisch bedoelde, uitspraak.

Een paar dagen na zijn overlijden herlas ik *Aangeraaft door goden* en stuitte op de volgende zinnen: ‘af en toe de gedachte: met een mitrailleur de straat op! Hier een eind aan maken! Iedereen die ik zag; ze allemaal kapotschieten: met die zinloze levens die nergens toe dienden, dat gehuichel, die leugens, die verschrikkelijke kapperspraat – schaamteloos en afschuwelijk – die ze de hele dag maar uitstootten en die nergens over ging: dan zou ik tenminste een daad stellen; dan zou ik de dingen helder maken, mezelf bevestigen, mezelf redden.’

Gelukkig bevestigde hij zichzelf door te schrijven, door een rijk en bijzonder oeuvre bij elkaar te schrijven. Ik houd erg van dat werk, van zijn dwingende, repetitieve en ritmische zinnen. Bij elke roman moet je er even in komen, maar als je na een paar bladzijden de *beat* voelt, dan dans je het hele boek mee.

Ik ontdekte hem relatief laat. In 2017 bestempelde een boekhandelaar hier in Groningen hem als ‘knettergek’ en dat vatte ik op als aanbeveling. Ik las zijn novelle *Het engeltje* (1996) en vond die erg goed. Daar bleef het echter bij totdat ik zijn roman *De hoogstapelaar* las, die in 2019 werd bekroond met de BookSpot Literatuurprijs. Wekenlang had ik het boek meegezeuld in mijn backpack tijdens onze reis door Nieuw-Zeeland, om het daar uiteindelijk ongelezen achter te laten. Niet lang nadat we thuiskwamen belandde het boek ook op de shortlist voor de Libris Literatuur Prijs. Er was blijkbaar overeenstemming dat dit een zeer goede roman was, dus schafte ik een nieuw exemplaar aan dat ik in twee dagen heb uitgelezen. Direct daarna las ik ook zijn twee andere romans waarin Ewout Meyster de hoofdpersoon is: zijn debuutroman *De verboden tuin* (1986) en *De opdracht* (1995). Ik kon er geen genoeg van krijgen en verslond ook zijn andere romans *Zeer helder licht* (2014) en *De Weergekeerde bloem* (2017). Sinds dat voorjaar van 2020 rekende ik Te Gussinklo tot mijn favoriete schrijvers en een van de beste auteurs in de hedendaagse Nederlandse literatuur. Het duurde even, maar uiteindelijk kwam ook de brede erkenning waar hij recht op had. Als tachtigjarige won hij in 2021 wederom een prijs: de Boekenbon Literatuurprijs

voor *Op weg naar De Hartz* (2020), het vierde en laatste deel van de romancyclus over Ewout Meyster.

‘Moet ik hem nu ook lezen?’ vraagt Lieke terwijl ze haar fiets van het slot haalt.

‘Nee,’ antwoord ik stellig.

‘Waarom niet?’

‘Dat is niks voor jou.’

Toen we een paar maanden verkering hadden, vroeg Lieke of ik een boek voor haar wilde uitzoeken. Ik gaf haar de roman *Slapeloos* van Jon Fosse. Halverwege het boek legde ze het kwaad weg; al die herhalingen, vreselijk vond ze het. En dan nog die kille sfeer – nee, niks aan. Aan Te Gussinklo kon ze dus beter niet beginnen. Jon Fosse, Wessel Te Gussinklo en Thomas Bernhard zijn schrijvers die je of haat of geweldig vindt. Een middenweg is er niet, alle drie schrijven ze volkomen verinnerlijkte boeken; minutieus beschrijven ze de obsessieve gedachtestromen van hun personages. Er zit weinig lucht in hun romans; door de lange zinnen en alinea’s is er nauwelijks tijd om adem te halen.

Ik bewonder de schrijver Te Gussinklo, maar de persoon Wessel leek me niet echt een aangename man – de doden kunnen best wel wat kritiek verdragen. In zijn essaybundel *Vijfsterren voor de gaarkeuken* uit 2016 staat het akelige ‘Brief aan mijn apotheker’. Te Gussinklo is boos omdat de vrouw achter de toonbank van zijn apotheek een hoofddoek draagt. Dat vindt hij niet kunnen en ‘door zo’n mevrouw’ wenst hij niet geholpen te worden. Sommige alinea’s lijken wel rechtstreeks afkomstig uit het partijprogramma van de PVV met zijn gelamenteer over de politieke islam en dat zij, ‘Islamieten’, zich aan ons moeten aanpassen, want ‘ze zijn vrijwillig uit hun cultuur naar de onze gekomen om hier mee te doen. Ik vind het hoogst onbeleefd, ja onbeschoft om de cultuur die ze achter zich gelaten hebben alsnog aan ons op te dringen. Eigenlijk vind ik het idioot.’ Waarschijnlijk heeft Te Gussinklo alleen maar gebogen boven zijn schrijfschriftje gezezen en geen kranten gelezen; belachelijk om te denken

dat veel migranten hier uit vrije wil komen en niet op de vlucht zijn voor oorlog en ellende of zijn uitgenodigd om hier te komen werken.

Wat zijn (autobiografische) essays duidelijk maken: Te Gussinklo was niet alleen een boefje, schurkje of snoever, hij was soms ook pesterig. Net als zijn alter ego Ewout Meyster.

Zondagochtend. Wederom smerig weer. De regen klappt tegen de ramen en de wind wiegt de bijna bladloze bomen voor het huis van links naar rechts. Gelukkig hebben we geen honden of kinderen die moeten worden uitgelaten. Op de keukentafel staan onze laptops tussen ons in. Zo lezen we tegenwoordig de krant. Opeens zegt Lieke: ‘Chandler is dood, of nou ja, Matthew Perry dus.’

‘Nee,’ zeg ik, blijkbaar mijn standaardreactie op een overlijdensbericht – en waarom weet zij steeds eerder dan ik dat er mensen dood zijn? Weer een held heengegaan. Hoewel, Chandler leeft natuurlijk nog; hij kan niet dood, hij is een personage, toch voelt het als weer een verlies. Eindeloos heb ik *Friends* gekeken, op een gegeven moment kon ik met de personages meepraten. Dan wist ik exact wat Ross ging antwoorden op een vraag van Rachel. Chandler was mijn favoriet, hij was het grappigst. Opeens vraag ik me af of hij wel grappig was en niet gewoon gemeen, sardonisch, net als Ewout Meyster; grappen maken ten koste van anderen.

In het derde seizoen zegt Chandler in een aflevering dat hij na de scheiding van zijn ouders humor ging gebruiken als een ‘*defense mechanism*’. Een paar scènes later, als Chandler weer eens een sarcastisch antwoord heeft gegeven, vraagt Monica: ‘*So if your parents hadn’t got divorced, you’d be able to answer a question like a normal person?*’ Altijd die lolbroekerij, het is bijzonder vermoeiend; voor zijn omgeving dan, voor het publiek is het heerlijk.

Een paar dagen later kijk ik wat afleveringen terug. Wederom word ik ingepalmd door de gezelligheid, het *gechill* van de zes vrienden in het koffiehuis, door de romantiek en de warmte. Wat een heerlijk leven, dacht ik toen en ik denk het nu weer: om de haverklap bij elkaar binnen-

vallen, kletsen, dingen bespreken en samen eten. En Chandler is niet zo sardonisch als ik een paar dagen geleden dacht, hij is onzeker, onhandig – best een lieve man. En na al die jaren is hij nog steeds erg geestig.

De warmte en gezelligheid van *Friends* is het tegenovergestelde van de kille romanwereld van Te Gussinklo, waarin Ewout menselijk contact ervaart als een strijd. ‘Je moet het zo zien,’ zegt hij in *De opdracht*, ‘eigenlijk is elk contact, elke ontmoeting tussen mensen een gevecht, al laat je dat natuurlijk niet merken.’ Een kernachtige samenvatting van Te Gussinklo’s werk.

In *Angeraakt door goden* vertelt Te Gussinklo uitgebreid hoe de romans van Harry Mulisch en de filosofie van Jean-Paul Sartre hem hebben gevormd. Zijn verhalende oeuvre wordt gedomineerd door Sartres beroemde uitspraak: ‘de hel, dat zijn de anderen.’ Sartre laat het personage Garcin dit zeggen in *Met gesloten deuren*. In dat toneelstuk zit hij samen met Estelle en Inès opgesloten in een kamer. De personages zijn overleden, de kamer is het hiernamaals. Als Estelle zich probeert op te maken met poeder en lippenstift, komt ze erachter dat er geen spiegels zijn. De personages kunnen dus zichzelf alleen zien via de blik van de ander. ‘Geen spiegel kan betrouwbaarder zijn dan ik,’ zegt Inès tegen Estelle. Later zegt Inès tegen Garcin: ‘Ik heb je in mijn macht.’ Inès kan Garcin betekenis toekennen, op een bepaalde manier over hem denken en hem bestempen als een ‘lafaard’. Machteloos moet Garcin de blik van de ander ondergaan en alvorens hij die befaamde woorden uitstoot, zegt hij vertwijfeld: ‘Al die blikken die mij verslinden...’

Ewout is geobsedeerd door hoe anderen hem zien. Aan het einde van *De verboden tuin* plast de jonge Ewout in zijn broek. Op zichzelf gezien is in je broek plassen vervelend, maar het wordt pas echt erg door de betekenis die aan het ongelukje wordt toegekend. Hij wordt uitgelachen door Hennie en Hanneke. Ewout probeert zich eruit te kletsen en beweert dat het water is, maar niemand gelooft hem. ‘Nooit was hij zo uitgelachen. Nooit had hij zich zo radeloos ongelukkig en vernederd gevoeld.’ Door de anderen ontstaan gêne en schaamte. Ewout is mach-

telos en hij kan niet voorkomen dat ze hem nu zien als een sukkelteje dat in zijn broek heeft gepiest.

Dat incident is een katalysator, nooit meer wil hij zich zo onmachtig en hulpeloos voelen. Alles wat hij doet en zegt is erop gericht om de blikken van de anderen te sturen, hij wil de macht om te bepalen hoe anderen over hem denken. Een stoere jongen wil hij zijn, een leider, zoals Churchill en Roosevelt: ‘persoonlijkheden die iedereen veroverden’. Dat is zijn voornaamste taak in *De opdracht*. Plaats van handeling van deze dikke roman is het zomerkamp waar de dan veertienjarige Ewout naartoe gaat. Op de fiets naar het kamp bedenkt hij allemaal grappen en uitspraken om de anderen te veroveren, want dat is het uiteindelijke doel, dan heeft hij macht en kan hij niet door hen worden verrast. Zodra hij de anderen heeft veroverd, denkt Ewout dat hij veilig is. En zo is elk contact competitief en elke ontmoeting een gevecht. Ewout strijdt, dringt zich op, kliert, schreeuwt – alles doet hij om een bepaalde indruk achter te laten, om te tonen dat hij sterk en stoer is.

Alleen het bijzondere telt voor Ewout en hij doet er in *De hoogstapelaar* alles aan om ervoor te zorgen dat zijn vrienden hem niet beschouwen als ‘zomaar een gewone jongen’. In die roman koketteert Ewout met het gedachtegoed van Sartre, van wie hij dan nog niet veel heeft gelezen. Hij neemt zich voor om in het café van Harrie met de kunstenaars en schrijvers die daar komen mee te praten, ‘met de goede woorden, over de mens en de menselijke staat – dat hij eenzaam was in een wereld die hij niet had gekozen – dat soort dingen; en dat hij zichzelf moest kiezen in die wereld, zichzelf moest ontwerpen onder de blik van de anderen die hem wilden onteigenen, hem weg wilden voeren van zichzelf’.

Van Sartre leert Ewout dat hij zelf moet kiezen wie hij wil worden, dat er geen God bestaat die hij moet volgen. Leiden moet hij, ‘populair zijn; anders bestond je niet echt, dan werd je zoals al die ouderen, die volwassenen met hun kantoren en hun winkels en banen, en hun grijze, dorre gezichten. Zinloze levens waren dat. Zo te worden, zo te zijn. Nooit, dan kon je maar beter meteen doodgaan.’

Hij is een klier, maar toch heb je ook compassie met Ewout. Dat medeleven komt vooral doordat Te Gussinklo zijn angst, wanhoop en somberheid zo goed invoelbaar maakt. Achter de façade schuilt een fragiel jongetje. De druktemakerij wordt telkens opgevolgd door een gevoel van leegte. Een depressie is de prijs die hij moet betalen voor zijn theatrale gedrag: ‘Dit zou blijvend zijn, slapen, verdwijnen, niets anders meer – onveranderbaar deze zwaarte van niet kunnen bewegen, geen hand, geen been, loodzwaar waren ze geworden. En overeind komen, zitten... Vage, onaffe gedachten waren het, wegglijdend voordat hij ze echt zag en wist, vormloos, contourloos als wolken.’

Hier zien we de klasse van Te Gussinklo. Met zijn idiosyncratische zinnen weet hij het onzichtbare, dat wat zich afspeelt binnen de huid, krachtig te verwoorden. Overtuigend laat hij zien dat de depressieve Ewout willoos is, onbeweeglijk en geen controle heeft over zijn gedachten. Het krachteloze zorgt voor beklemming, die door de eigenzinnige stijl goed invoelbaar is. Net als Jon Fosse weet Te Gussinklo ‘een stem te geven aan het onzegbare’.

Ook de passage over Ewouts vertwijfeling is aangrijpend: ‘Altijd zou dit zo blijven: liggend, slapend, krachteloos. En geen tijd; geen dag, geen nacht; zonder vorm waren de dingen. Wanhoop opeens, radeloosheid; uit dit lichaam klimmen dat hem verraden had, dit lichaam verlaten. Deze aanwezigheid – hijzelf was dat, hijzelf – ontvluchten. Maar waarheen, waar naartoe?’

Hoe stoer Ewout ook doet, hoe hard hij ook zijn best doet om populair te zijn door te grappen, te bluffen, te klieren en te pesten: hij is vooral heel erg bang. Zijn irritante gedrag heeft eigenlijk maar één doel: de angst en somberheid beteugelen: ‘O ja, schrik even, ontzetting, een gevoel of hij duizelde – overal loerde het gevaar, nergens was je veilig waar je ook liep, waar je je ook bevond.’

Aan het einde van *De hoogstapelaar* besluit Ewout om dikke boeken te gaan schrijven, met zijn inzichten en denkbeelden wil hij mensen veroveren. Zo denkt hij de leegte te kunnen vullen. Hij start met het

schrijven van een roman, maar het werk verloopt moeizaam. In het begin van *Op weg naar De Hartz* vertelt hij aan zijn vriend Meindert het centrale idee van zijn roman: ‘De mens tussen het chaotisch vele dat hem bestormt, dat hem bespringt, en dat vorm- en zinloos is, en waarin, in dat oneindig vele, hij zichzelf scheidt, zich zinvol maakt, zich vormgeeft tegen alle krachten in.’

Ook hier wordt weer duidelijk: alles is een gevecht. Constant moet hij knokken tegen de krachten. Alleen door strijd kan hij zichzelf scheppen. Voor Ewout is het leven een competitie, en pas als hij gewonnen heeft, als hij de anderen met zijn praatjes en grapjes heeft veroverd, ervaart hij rust.

In de week dat ik voor het eerst sinds jaren weer afleveringen van *Friends* terugkijk, verschijnt de biografie van Ischa Meijer: *Alles gaat op vroeger terug*. Ik krijg de indruk dat biografie Annet Mooij gaandeweg haar onderzoek een hekel heeft gekregen aan Ischa (hij was geen bekende van me, maar iedereen noemt hem altijd bij zijn voornaam, net als bij Oprah, dus ik volg de rest). Hij was ook een moeilijke en complexe man, en bovendien zwaar beschadigd. Net als Te Gussinklo werd Ischa geboren in de oorlog en beiden hadden een enorme oorlogswond: de vader van Te Gussinklo werd in 1944 wegens verzetsdaden gefusilleerd door de Duitsers en in datzelfde jaar werden Ischa en zijn ouders in Westerbork op transport gezet naar Bergen-Belsen. Ze overleefden het kamp en keerden eind juni 1945 weer terug in Amsterdam. In het autobiografische *Brief aan mijn moeder* (1974) vertelt Ischa over het trauma van de oorlog en hoe hij later werd verstoten door zijn ouders. ‘Zo lang ik mij kan herinneren, ben ik thuis gepest,’ schrijft hij en even daarvoor verkondigt hij onomwonden: ‘Zo vervulde ik een uiterst nuttige functie: ik kon als zondebok fungeren voor al Uw wederzijdse, ondergrondse, agressie. Ik had geen keus.’ Zijn jeugd zette hem op een achterstand die nauwelijks in te halen was.

In een interview karakteriseerde zijn partner Connie Palmén hem eens als ‘een huppelende, lieve, af en toe boosaardige, schat’. Mooij richt

zich vooral op zijn boosaardigheid en dat zat er ook echt wel in, veel streken zijn niet prettig om over te lezen; wat hij soms deed met vrouwen, zijn woede, zijn agressie – verbaal en fysiek –, ja, er zijn genoeg voorvallen die zijn kwaadaardigheid illustreren. ‘Liefde en vernietiging zijn lang synoniemen voor mij gebleven,’ schrijft Ischa in *Briefaan mijn moeder*. Altijd die destructie, alsof hij de affectie en het geluk slechts tijdelijk kon verdragen.

Net als Ewout kon Ischa pesten en klieren. Ewout reed weleens een meisje klem om af te dwingen dat ze met hem zou afspreken. Bepaald niet fraai, maar Ischa ging verder: ‘Als het om vrouwen ging, was een zeker sadisme Ischa niet vreemd,’ schrijft Mooij. Het haar van een vriendin gebruiken als servet voor zijn vieze handen, een verlovingsring van een ex inslikken, nee, netjes is het inderdaad niet wat hij sommige vrouwen heeft aangedaan en dan druk ik me nog zachtjes uit, eigenlijk te zacht, maar ik kan over die boosaardige kant alleen maar omfloerst spreken, want ik heb compassie met hem, vanwege dat trauma, de depressies en angsten. Natuurlijk is het geen excuus, dat weet ik wel, maar angst verzacht veel en hij was niet ‘gewoon bang, maar panisch’.

Misschien verzet ik me ook wel tegen de biografie van Mooij, omdat *I.M.*, Palmens roman over haar relatie met Ischa, een belangrijk boek voor me is. Door die roman werd ik verliefd op de literatuur en ik wil niet dat de werkelijkheid de fictie verstoort. Maar wat ik ook probeer, het lukt me niet om de wrange conclusie van Arnon Grunberg te negeren: ‘Het verhaal van de familie Meijer is het verhaal van slachtoffers die in huishoudelijke kring verwerden tot dader. Wie leest hoe Ischa met zijn kinderen en de moeders van die kinderen en met sommige andere geliefden is omgesprongen moet concluderen dat hij de traditie van zijn ouders voortzette.’

Bang om gekwetst te worden koos Ischa steeds voor de aanval als beste verdediging. Zijn gedrag wordt kernachtig samengevat met de term *protective clowning*. ‘Dat zijn dwangmatig lollig doen en altijd de leukste willen zijn diende als een vorm van afweer,’ aldus Mooij. Dit is wat Ewout, Chandler en Ischa gemeen hebben.

Ischa kon niet zonder publiek. Hij, die verstoten was door zijn ouders, hunkerde naar erkenning en wilde niets liever dan geaccepteerd worden. De bevestiging van anderen is onmisbaar, daar komt Ewout in *De opdracht* tijdens het zomerkamp achter: ‘Al was hij nog zo aardig, als ze dat niet erkenden was het niet zo – of belangwekkend en humoristisch, een echte persoonlijkheid – het bestond niet zonder hun instemming.’

Ook Mon Schwartz, het personage uit Connie Palmens roman *Geheel de uwe* (2002), lijdt aan *protective clowning*: ‘Mon is een van de weinige ware wanhopigen die ik gekend heb, maar echte wanhoop zie je alleen in een andere vorm, in dat vaak clowneske, uitbundige, amusante, charmante, grensoverschrijdende gedrag dat iemand tot in de perfectie heeft ontwikkeld om ondanks de wanhoop te kunnen leven. Maar deze volbloed entertainers, deze meesters van het alsof, krijg je alleen binnen wanneer ze hun eigen talent spuugzat zijn en ze worden hun houvast alleen maar beu wanneer ze zich realiseren dat het hen weghoudt van een nog groter verlangen dan de behoefte zich te openbaren in het hun alsof-gedrag, namelijk zich echt te openbaren. Daarom zijn veel van die theatrale bang voor een analyse: ze vrezen hun talent voor het spelen en verbergen te verliezen, daardoor niks waardevols meer te bezitten en daadwerkelijk wanhopig te worden.’

Net als Mon grappen, spelen en clownen Ischa, Ewout en Chandler om de wanhoop af te weren. Het spel fungeert als een omhulsel; zonder voelen ze zich naakt en kwetsbaar. Met het spelen willen ze de controle houden, de regie behouden en het onverwachte onschadelijk maken. Zo proberen ze de gedachten van de anderen over zichzelf te sturen, zo proberen ze te ontkomen aan de genadeloze blik van de anderen.

Uiteindelijk wordt Ewouts gedrag doorzien door Somsen, zijn leermeester die hij ontmoet in *Op weg naar De Hartz*. Hij zegt tegen Sylvia, de jonge vrouw op wie hij verliefd is: ‘Somsen heeft mijn leven gered. Ik had geen enkel gevoel, geen enkele emotie, alleen maar: hoe kan ik de baas spelen, hoe overtroef en overbluf ik iedereen’. Even gloort er hoop voor Ewout, maar helaas blijkt Somsen een *creep* die zijn vertrouwen

beschaamt en verliest hij Sylvia. Na meer dan zeventienhonderd pagina's eindigt de romancyclus met de nihilistische alinea: 'Geen liefde had hij meer, geen vrienden, geen plannen of zekerheden. Een woestijn was het. Hiroshima. Nooit zou hij meer iets geloven. Spot en hoon tegen alle overtuigingen, haat tegen alle zekerheden. Eenzaam zou hij zijn, en vertrouwen zou hij niets.'

In 1970 vond Ischa zijn 'leermeester' en ging hij in psychoanalyse bij de psychiater Louis Tas (die ook in Bergen-Belsen heeft gezeten). Volgens Mooij gebruikte Ischa in de jaren zeventig regelmatig de term *protective clowning* om zichzelf te karakteriseren, maar die jarenlange analyse mocht niet baten: 'Hij doorzag het mechanisme, maar kon het niet doorbreken.'

Dat geldt ook voor Chandler, ook hij kan zijn overlevingsstrategie niet van hem afschudden. In het eerste seizoen van *Friends* zegt een psychiater tegen hem '*that maybe you have intimacy issues. You know, that you use your humor as a way of keeping people at a distance.*' Uiteindelijk weet Chandler zijn angst voor intimiteit te temperen en trouwt hij met Monica, maar hij moet nog altijd de leukste zijn. Als Monica in het voorlaatste seizoen van de serie Chandler belt om te vertellen over haar nieuwe baan, zegt ze over haar collega Jeffrey dat '*he is without a doubt the funniest guy I've ever met.*' Chandler flipt en gekwetst als hij is doet hij de hele aflevering onhandig zijn best om te laten zien dat hij grappiger is. Zelfs bij z'n eigen vrouw denkt hij te moeten vechten om erkenning.

Van elke ontmoeting een strijd maken: dat is de tragiek van de meesters van het alsof.

lees het nieuwe nummer

Auteurs in dit nummer

SHABNAM BAQHIRI (1996) – Dichter, prozaïst en toneelschrijver. Haar debuutbundel is *Kapot met een vleugje zachte handen* (2022). Een van haar toneelteksten is *Kapotte vleugels*.

JOB DEGENAAR (1952) – Dichter, voorzitter van PEN Emergency Fund & poëziedocent aan de Schrijversvakschool. Recente bundels: *Bijeengewezen* (2021) en *Soms komt de liefde* (2023).

JAN-WILLEM DIJK (1985) – Dichter & schrijver. Ontving in 2016 de Tine Clevering-Meijer Prijs van het Prins Bernhard Cultuurfonds en in 2017 de *Hollands Maandblad* schrijversbeurs (poëzie).

ARIE VAN DER ENT (1956) – Slavist & vertaler, woont sinds 2016 in Oekraïne. Publiceerde recentelijk *...wil niet in Rusland wonen, wel in Oekraïne* (2023). Houdt op Facebook een *Oorlogsdagboek* bij.

LOUISE GLÜCK (1943-2023) – Dichter & docent aan Yale en Stanford. Talloze onderscheidingen en literaire prijzen, waaronder in 2020 de Nobelprijs voor Literatuur.

HANNIE GROEN (1938) – Schrijver & dichter. Doceerde creatief schrijven aan de TU Eindhoven (1995-2008). Publiceert klein proza in het Vriendenjournaal van het Van Abbemuseum.

BERRY DE HAAS (1976) – Beeldend kunstenaar & illustrator. Zijn werk is gefocust op landschap, architectuur, schaalbeleving en plaatsbepaling – [@berrydehaasarchitects](#)

DERKO LAAN (1990) – Schilder & schrijver. Eerder publiceerde hij korte verhalen en essays in *Tirade*, *Titiaan* en *The Daily Indie*.

GUUS LUIJTERS (1943) – Dichter & schrijver. Recente boeken: *Hoe Tarzan de Tour de France won* (roman, 2022), *Het huis aan de Krommert* (poëzie, 2022) en *Boekenkast Amsterdam* (2023).

WILLY MARTIN (1941) – Emeritus hoogleraar lexicologie (vU) & dichter. Debuut: *Voor de gelegenheid* (2011). Ontving de eerste Simon Stevinpenning. Hoofdredacteur van *Noord & Zuid*.

MAX NIEMATZ (1942) – Dichter & schrijver, o.a. *Smeulende vuren, bloedend hout* (roman, 2020) en met A.H.J. Dautzenberg het brievenboek *Zonder schrammen vaart niemand wel* (2022) – maxniematz.com

RICHARD NOWAK (1960) – Jurist, classicus & slavist.

MARTINE PRANGE (1969) – Hoogleraar Filosofie van mens, cultuur en samenleving aan Tilburg University, waar hen onderzoek doet naar o.m. Nietzsche, sport (vrouwenvoetbal) en *post-truth*. Momenteel ontwikkelt hen een nieuwe filosofie van ‘publiek luisteren’ in de ‘auditieve democratie’.

KOEN SCHOUWENBURG (1986) – Docent, criticus & schrijver van *Talend naar betekenis: het oeuvre van Connie Palmen* (2017) en de roman *Waar zijn de dagen voor* (2023).

TYCHE TJEBBES (1982) – Dichter & prozaïst, o.m. in *Deus Ex Machina*, *Kluger Hans* en *Hollands Maandblad*. Ontving in 2023 de *Hollands Maandblad* schrijversbeurs (poëzie).

ARDEN WEZENBERG (1989) – Dichter & beeldend kunstenaar; bezig met een tetralogie van bundels en een reeks visuele theoriefictie werken.

HOLLANDS Maandblad

Redactie: Johannes van der Sluis

Vormgeving: Steven Boland • *Correctie:* Aron Groot

Redactieraad: Merijn de Boer, Mark Boog, Gerard van Emmerik, David Garvelink, Elke Geurts en Ellen Heijmerikx

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hollands Maandblad bedankt de volgende partijen voor hun sponsoring:

De Bezige Bij, Alfabet Uitgevers, Ambo | Anthos, Atlas Contact,

Das Mag Uitgevers en Sebes & Bisseling Literary Agency.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door subsidie van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, thans Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Redactiesecretariaat: Hollands Maandblad • Postbus 59.752 • 1040 LG Amsterdam •
Tel. 020-6175955 • info@hollandsmaandblad.nl (niet voor kopij)

Ingezonden bijdragen worden niet retour gezonden, u krijgt antwoord per e-mail.

Uitgever: Stichting Hollands Maandblad, p/a Bilderdijkkade 63-b • 1053 VJ Amsterdam

Abonnementen: 12 nummers per kalenderjaar, prijs per jaargang € 92,50 •

Proefabonnement (3 nummers) € 27,50 Abonnementen die niet één maand voor afloop van de abonnementsperiode zijn opgezegd, worden automatisch verlengd

Opgave: S.P. Abonneservice • Postbus 105 • 2400 ac Alphen aan den Rijn.

Telefoon tijdens werkdagen van 9.00-17.00 uur: 088-1102052.

Een acceptgiro voor betaling volgt

Losse nummers: € 7,95 • dubbelnummers € 9,90 • Verkrijgbaar bij de boekhandel of door bestelling via www.hollandsmaandblad.nl dan wel per mail: HollandsMaandblad@spabonneservice.nl